

L. Kavramsal Dizinler (Thesaurus): Bir dildeki eş anlamlı ve yakın anlamlı kelimelerin mantıksal bir düzende listelendiği ve bu yönüyle sözlükten ayrılan danışma kaynağı türüdür. Kavramsal dizinler, herhangi bir uygulama alanı veya bilim dalında kullanılan genellikle konu başlıkları veya tanıtıcılar ile seçilmiş terimlerin birbiriyle olan mantıksal ve yapısal ilişkilerini gösteren kaynaklardır. Bu kaynaklar bilgi erişim sırasında herhangi bir terimin **a.geniş terimini (broader terms)** **b. İlgili terimlerini (related terms)** ve **c. dar terimlerini (narrower terms)** görme olanağı vermektedir. İyi hazırlanmış bir kavramsal dizin, dizin oluşturmada da dizincilere kolaylıklar sağlayacaktır.

Kavramsal dizin, işlevsel olarak dizinciler ve bilgi kullanıcıları için, belgelerde kullanılan dili daha sıkıştırılmış özel bir sistem diline uyarlamak amacıyla oluşturulmuş terminolojik bir denetim aracıdır. Yapısal olarak ise belirli bir bilim dalında, anlam ve cins yönünden birbiriyle ilişkili sözcüklerin denetimli ve dinamik bir terimler listesidir.

Bir kavramsal dizinde belgelerin (bilgi parçalarının) dizinlenmesi için kullanılan tanıtaçlar bulunur. Bu tanıtaçlar arasında a.) Eşanlamlılık b.) Hiyerarşik c.) İlgililik ilişkileri bulunur. Bu ilişkiler için ise USE, USED FOR, BT, RT ve NT yönlendirmeleri kullanılır.

USE → Genellikle eşanlamlı bir terime yapılan yönlendirmeyi ifade eder.

USED FOR → Yerine kullanımın ifade edildiği yönlendirme.

BT → Geniş anlamlı veya daha genel anlamlı terimlere yönlendirmeyi ifade eden gösterimdir.

RT → İlişkili terimlere yönlendirmeyi ifade eden gösterimdir.

NT → Dar anlamlı veya daha dar anlamlı terimlere yönlendirmeyi ifade eden gösterimdir.

Eşitlilik İlişkisi (USE)'nin kullanıldığı alanlar:

- a. Bir terimin tercih edilen anlamdaşını belirtmek,

- b. Aynı yazılan ve okunan (telaffuz edilen) ancak birden çok anlam taşıyan sözcükleri belirtmek,
- c. Eş anlamlı ve aynı şekilde okunan (telaffuz edilen) ancak değişik yazılan sözcükleri belirtmek,
- d. Aynı yazılan ve eş anlamlı olan ancak değişik okuna (telaffuz edilen) sözcükleri belirtmek,
- e. Belirli bir kavramı belirtirken özel bir terimden daha genel bir tanıtaça göndermek,
- f. Bir kavramı anlatırken iki veya daha çok sözcükle anlamsal açıdan bölümlere ayırmak,
- g. Devrik anlatımları doğal dil düzenine göndermek,
- h. Gündelik konuşmada kullanılan sözcükleri, bilimsel sözcüklere göndermek,
- i. Zıt anlamlı terimleri bir araya getirmek,
- j. Kısaltmalardan terimlerin açık isimlerine veya açık terimlerden kısaltmalara yönlendirme yapmak,
- k. Kavramsal bir bütünün değişik parça ve derecelerini bir araya toplamak.

2

A USE B veya B USED A, kullanıcıyı değişik yollardan aynı noktaya götürür. USE sembolünün yanındaki terim, “yeğlenen – tercih edilen – preferred” terimdir. Anlamdaş terimler, hemen hemen aynı anlamı taşıyan sözcüklerdir. Yarı anlamdaş terimler ise; bilim dilindeki anlamları birbirinden farklı oldukları halde, kullanılacak bilgi dizgesinin amaçları doğrultusunda eş anlamlı olarak kabul edilen sözcüklerdir. Bir bakıma belgelere daha kolay erişimi sağlamak açısından bir kavramı anlatmak için kullanılan tüm terimlerin bir araya toplanması amacını gütmektedir.

USE işaretinin ters işlevine sahip USED FOR işaretiyle yeğlenen terimden kullanılmayan terime gönderme yapılır. USED FOR, USE işaretinin gönderme yaptığı bir terimle birlikte kullanılmak zorundadır.

Okul (tercih edilen terim) USED FOR Mektep (yerine kullanılan terim)

Beyaz USE Ak

Türk Kütüphaneciler Derneği USE TKD

Hiyerarşi İlişkisi (BT ve NT)'nin kullanıldığı alanlar:

Genel / özel ilişkisini tanıtmak ve bunları sergileyebilmek kavramsal dizin oluşturulmasının zor ancak en önemli yanıdır. Kavramların üst ve alt kademelerdeki ilişkilerini belirleyen hiyerarşik düzen, özel ile genel veya parça ile bütün arasında gerçekleşir. Kavramsal dizinlerde genel / özel, parça / bütün ilişkilerini birbirinden ayırt ederek sunmak veya bu ayrımı gözetlemek kullanıcıya sağlayacağı yarar açısından önemlidir.

İlgilik İlişkisi (RT)'nin kullanıldığı alanlar:

- a. Bir terimin anlamca karşıtını belirtmek,
- b. Kavramların, üst düzey kavramla ilişkisi olduğu durumda söz konusu kavramları ilişkilendirmek,
- c. Çoğu kez birbiri ile birlikte kullanılan kavramları ilişkilendirmek,
- d. Bir türün çeşitleri arasındaki benzerliği göstermek

3

KAYNAKLAR

Harrods Librarians Glossary and Reference Book. (1987). Prepared by Raymond John Prytherch. Aldershot: Gower.

Taner, Sönmez. (2009). "Kadın Konulu Kavramlar Dizini - 2009 Türkiye Kadın Thesaurusu". *Toplumsal Tarih* (184): 86-89.

Türkçe Bilim Terimleri Sözlüğü: Sosyal Bilimler. (2011). Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi.